
Polemika

Stručně k Novákově polemice

David Peroutka —

Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, Ústí nad Labem

david.peroutka.ocd@seznam.cz

Ve své studii „Od Humovy teze k etickému univerzalizismu“¹ jsem poukázal na skutečnost, že má-li být jakákoli smysluplná diskuze možná, musejí účastníci – přinejmenším implicitně – sdílet nějaká základní východiska. Humova teze říká, že předpoklady, z nichž vycházíme při zdůvodňování etických norem či evaluací, nemohou být veskrze popisné či faktuální, musejí již zahrnovat nějaké evaluace. Jsou-li tedy diskutovány etické normy, ona zmíněná minimální základní shoda se týká předpokladů normativních, resp. evaluativních. A pokud uznáváme, že přinejmenším potenciálními účastníky etické diskuze jsou v principu všichni lidé, musíme připustit univerzální platnost nějakých nejobecnějších etických východisek.

Lukáš Novák souhlasí, že „pokud žádné evaluativní tvrzení vposledu nelze zdůvodnit z čistě neevaluativních premis, pak předpokladem smysluplnosti diskuze o evaluativních tezích je sdílení nějakých evaluativních premis“.² Avšak situace, v níž by byly ony výchozí premisy sdíleny, podle Nováka neznámá, že by tyto etické premisy byly i pravdivé, resp. platné. Nepodařilo se mi prý tedy dosáhnout zamýšleného cíle, totiž dokázat existenci univerzálně platných evaluací. Novák tuto svou kritiku ilustruje protipříkladem: je pravda, že diskuze o biologické klasifikaci Lochneské příšery předpokládá, že účastníci diskuze vespolek uznávají Lochnesčinu existenci; to ovšem ještě neznámá, že Lochneska doopravdy existuje.

Ve svém článku úmyslně a konstantně používám sousloví „smysluplná diskuze“, což Novák nepřehlédl, vždyť i on (ve výše citované formulaci) hovoří o „smysluplnosti diskuze“. Rýsuje se nám tak před očima zvláštnost Novákových východisek. Podle Nováka lze předpokládat, že Lochneska neexistuje,

1 Peroutka, D., Od Humovy teze k etickému univerzalizismu. *Filosofický časopis*, 63, 2015, č. 4, s. 539–560.

2 Novák, L., Od Humovy teze k etickému dogmatismu. Viz toto číslo *Filosofického časopisu*, s. 777.

ale přitom zároveň i tvrdit, že diskuze o tom, zda je Lochneska ve skutečnosti plazem, nebo spíše obojživelníkem, je diskuzí vsutku smysluplnou. Ke smysluplnosti takové diskuze totiž zřejmě podle Nováka stačí, že její účastníci *mají za to*, že (neexistující) Lochneska existuje. Sám tento důsledek Novákových myšlenek by nás mohl pokoušet k tomu, abychom Novákův pojem smysluplnosti, potažmo celý jeho polemický pokus, bez dalšího odmítli jako smysluprázdný. Avšak nespěchejme, v kritice vedené bystrým filosofem, jakým je Novák, se může skrývat více, než se samotnému kritikovi podařilo v uspěchaně tvořeném textu adekvátně formulovat.

Rozlišme slabou a silnou diskusní smysluplnost. Diskuze je slabě smysluplná, pokud je zde vše nezbytné k tomu, aby dospěla k nějakému výsledku. Je silně smysluplná, pokud je zde vše nezbytné k tomu, aby vedla k pravdivému výsledku, aby se dospělo k pravdě. Novák zjevně předpokládá toliko slabou smysluplnost. *A prima facie* existují důvody se domnívat, že právem.

Chceme-li se dohmátnout smyslu Novákova stanoviska, bude užitečné vzpomenout si např. na Johna Mackieho, který by sám sebe nepochybně řadil mezi odpůrce etického univerzalizmu (svou pozici nazývá „subjektivismus“). Mackie hájí „omylovou teorii“ (*error theory*) morálky: ačkoli náš všednodenní morální jazyk ze své povahy předpokládá objektivní existenci etických hodnot, ve skutečnosti hodnoty neexistují, resp. neplatí, takže veškeré naše hodnotové, etické soudy jsou vždy a nutně nepravdivé, mylné.³ Z toho je zjevné, že by Mackie – pokud jde o etickou diskuzi – připustil nanejvýše slabou diskusní smysluplnost. Zdá se tedy, že má Novák pravdu a že při argumentaci ve prospěch etického univerzalizmu nelze „automaticky“ vycházet z předpokladu silné smysluplnosti etické diskuze.

Odpovídám, že Mackie ani (obecně) žádný jiný myslitelný popírač existence platných evaluací (žádný „popírač morality“) není etickým relativistou, resp. alespoň ne v tom smyslu, v jakém jsem relativismus na začátku své studie popsal, když jsem vylíčil pozici, proti které se obracím. Relativista totiž netvrdí, že žádné etické soudy nejsou platné, nýbrž spíše soudí, že jejich (relativní) platnost vždy závisí na příslušných partikulárních epistemických rámcích (kulturách, tradicích, světonázorových systémech, komplexních morálních kodexech apod.).

Ačkoli má tedy Lukáš Novák pravdu v tom, že „popírači morality“ jsem ve své studii dokázal nanejvýše univerzalizmus „doxastický“, není tím nijak zpochybněno mé přesvědčení, že typem argumentace, který jsem představil, lze úspěšně hájit univerzalizmus co do platnosti, pokud je totiž naším partnerem v dialogu relativista či kdokoli, kdo již uznává, že některé etické soudy

3 Mackie, J. L., *Inventing Right and Wrong*. London, Penguin Books 1990, s. 15–33.

mohou být v nějakém smyslu pravdivé, resp. platné a že o tom lze smysluplně diskutovat.

Potvrzuje to ostatně nechtěně i sám Novák, když poznamenává, že účastníci diskuze o taxonomii Lochnesky „musí oba předpokládat, že tato nestvůra existuje“.⁴ Jsou nuceni předpokládat, že existuje, nikoli jen že je za existující pokládána. Podobně relativista je mým argumentem nucen uznat, že univerzálně platné etické principy existují, nikoli jen že jsou za existující pokládány. Jak v lochneskologii, tak v etice platí, že uznání smysluplnosti diskuze implikuje platnost nutných předpokladů této smysluplnosti. Rozdíl je pak v tom, že v případě Lochnesky bude nejspíše na místě tuto implikaci rozšířit na *modus tollens*, takže (na rozdíl od lochneskologů) z nepravdivosti předpokladu (o existenci Lochnesky) usoudíme na nesmyslnost diskuze, kdežto v etice použijeme *modus ponens*: uznáme smysluplnosti diskuze, a v důsledku toho i její nezbytný předpoklad: existenci univerzálně platných etických principů.

Stručně a souhrnně řečeno, relativista si musí vybrat: buď prohlásí různé etické systémy za veskrze nesouměřitelné a popře, že by mezi nimi vůbec mohlo dojít – kromě vzájemného informování – i ke smysluplné diskuzi, anebo, připustí-li smysluplnost diskuze, musí uznat i zastřešující univerzální platnost nějakých (smysluplnost umožňujících) principů, a to (platí-li zde Humův zákon) principů již etických. To je celý smysl mé minulé studie.

Pokud jde o stanovisko zastoupené např. Johnem Mackiem, které (jak jsem připustil) zůstává tímto mým argumentem nedotčeno, ujišťuji Lukáše Nováka, že ačkoli v mé studii, kterou kritizuje, účinný protijed opravdu chybí, nabídl jsem jej v jiných publikacích.⁵ Rozvádím v nich mj. myšlenku Charlese Taylora o „nejlepším výkladu“ (*the best account*) morálního jazyka. Nejlepší výklad je takový, který respektuje naši zkušenost (byť by šlo o zkušenost vnitřní) a dovolí nám být jí věrní.⁶ John Mackie (v diskuzi s Richardem Harem) hájí tezi, že ačkoli ve skutečnosti žádné etické evaluace nejsou platné, náš morální jazyk ze své podstaty objektivní platnost předpokládá. Mackie konstatuje, že tak také prožíváme morálně významné volby (nehledáme jen své stávající subjektivní preference, nýbrž objektivní etickou

4 Novák, L., *Od Humovy teze k etickému dogmatismu*, c.d., s. 777.

5 Peroutka, D., *Přirozený zákon: mezi autonomií a theonomií*. In: Havlíček, A. – Chotaš, J. (ed.), *Lidská práva. Jejich zdůvodnění a závaznost*. Ústí nad Labem, FF UJEP 2016, s. 48–71. Peroutka, D., *Kritika neutrálního liberalismu. Nedohledný horizont Charlese Taylora*. In: Šimsa, M. (ed.), *Kritická reflexe demokracie a občanské společnosti*. Ústí nad Labem, FF UJEP 2015, s. 44–66, 118–144.

6 Taylor, Ch., *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity*. Cambridge, Mass., Harvard University Press 2001, s. 58.

pravdu, již by se měly naše preference řídit⁷). Lze tedy v návaznosti na Taylora tvrdit, že s tímto nevyhnutelným předpokladem nesmí být naše filosofická teorie v rozporu.

Z dosud vyloženého plyne, že se pasáže, v nichž mi Novák připisuje naivitu, zbožný idealismus a iluze, trefují do prázdna. Novákem uváděné příklady etických kontroverzí naznačují, že snad dokonce bláhově vylučují existenci jakékoli faktické etické neshody (pak by totiž mohly Novákem připomínané neshody tvořit protipříklady). Ve skutečnosti jsem však nehájil empirickou tezi o faktické *explicitní* univerzální shodě co do nějakých morálních soudů, tím méně co do všech, nýbrž ukazoval jsem, že tam, kde uznáme smyslnost etické diskuze, nevyhnutelně uznáváme rovněž existenci nějakých, alespoň *implicitně* sdílených principů.

Novák se domnívá, že i když jsou nějaké etické principy, konkrétně nesprávnost vraždy, univerzálně uznávané, v diskuzi napříč systémy, které se neshodují na extenzi pojmu „vražda“, nelze v tomto ohledu „vyargumentovat žádnou ‚informativní‘, prakticky relevantní etickou normu“. Pak můj oponent zřejmě pro danou oblast popírá i jen slabou smyslnost diskuze. To se ovšem nijak netýká mé argumentace ve prospěch teze, jež tvrdí, že pokud je diskusní smyslnost uznána, musejí být uznány i její nezbytné předpoklady.

V další pasáži mi Novák připisuje tvrzení, že odmítnutí principů (umožňujících etickou diskuzi) „nejenom znemožní ukončitelnou diskuzi s jejich zastánci, ale vyloučí jejich popírače z racionálního etického diskurzu *vůbec*.“ Takové tvrzení jsem však nevyslovil a nerozumím, co se jím přesně myslí.

K Novákovu upozornění, že sdílené principy vyžadované konkrétní etickou diskuzí nejsou principy etické diskuze *vůbec*, poznamenávám, že mým cílem nebylo vyvracet myšlenku, že by různé diskuze předpokládaly různé principy. Nedokazoval jsem existenci nějaké principiální evaluace nezbytné univerzálně pro všechny typy etických diskuzí. Dokazoval jsem spíše existenci nějakých principiálních evaluací platných univerzálně pro všechny potenciální účastníky (silně) smyslné diskuze. Je myslitelné, že by někdo byl aktuálně neschopen smyslné diskuze o jednom etickém tématu, a přitom schopen diskuze o jiném. Můj argument nicméně ukázal, že pokud bychom předpokládali téma všelidské, předpoklad příslušné diskusní smyslnosti by nutně byl i předpokladem všelidsky – alespoň *implicitně* – sdílených principů.

7 „Ten, kdo se nalézá ve stavu morální perplexity, chce dospět k morálnímu soudu. Otázkou není, zdali chce uskutečnit dané jednání, zda jej to uspokojí, zda k tomu má sklon (...). Chce vědět, zda toto jednání není špatné samo o sobě.“ Mackie, J. L., *Inventing Right and Wrong*, c.d., s. 33.

Má teorie o existenci nějakých obecně platných, avšak nedokazatelných etických východisek je v Novákových očích „konceptí známou jako *umírněný dogmatismus*“. Takováto terminologická aplikace ve skutečnosti není nijak „známá“, od první poloviny 20. století se v daném smyslu mluví spíše o intuicionismu.⁸ (Můj kritik zřejmě nálepkování „dogmatismem“ přebírá od nekvalifikovaného filosofa Jiřího Fuchse,⁹ vždyť ten Novákovi „ukázal, co je filosofie“.¹⁰) Fuchs a Novák jsou na rozdíl od „dogmatiků“ přesvědčeni, že lze dokázat i sám princip bezrozpornosti (non-kontradikce), který je prvním principem veškerého logického usuzování. Novák přitom jednak zřejmě uznává, že co se má dokazovat, nesmí se již předpokládat, a jednak nepopírá (a nemůže popírat), že je platnost principu bezrozpornosti předpokládána tím, kdo vede logický důkaz. Hájí tedy své stanovisko pouhým upozorněním, že v důkazu principu bezrozpornosti netvoří tíž princip premisu. Zapomněl však zdůvodnit, proč by se měla zásada, že co se má dokazovat, nesmí se předpokládat, omezovat jen na ty předpoklady, které jsou premisami.

Pokud jde o platnost Humova zákona, vlastně se svým oponentem souhlasím, že se na určitém stupni filosofické úvahy ztratí. Lze totiž podle mne ukázat, že z *faktu*, že existuje Bůh a klade nějaké etické evaluace jako platné, plyne platnost takových evaluací. Vzhledem k umírněné verzi Humova zákona, jak jsem ji ve své studii představil, však tato myšlenka zůstává bezpředmětnou, dokud argumentačně nedospějeme k důkazu Boha jako morálního zdroje. A takový důkaz jsem ve své studii nerozvíjel ani nepředpokládal jako provedený.¹¹

Nevím, zda bude můj oponent s mými odpověďmi spokojen, každopádně já nemohu být spokojen s jeho hlavní tezí, že by bylo možné uznat smysluplnost diskuze, a přitom sdílená východiska, která diskuzi umožňují, odsunout do „doxastické“ sféry pouhého zdání. V této výměně názorů však již nezamýšlím veřejně pokračovat. Pokud mi Lukáš Novák znovu odpoví, omezím se na to, že budu jeho podněty využívat při dalším promýšlení problematiky.

8 Srov. Miller, A., *An Introduction to Contemporary Metaethics*. Cambridge, Polity Press 2003, s. 263–264.

9 Fuchs, J., *Filosofie 2. Kritický problém pravdy*. Praha, Krystal OP 1995, s. 62–63.

10 Novák, L. – Vohánka, V., *Kapitoly z epistemologie a noetiky*. Praha, Krystal OP 2015, s. 5.

11 Náznak takového myšlenkového postupu viz v: Peroutka, D., Bůh jako morální zdroj. In: Šimsa, M. (ed.), *Náboženství a filosofie v sekulární demokracii*. Ústí nad Labem, FF UJEP 2016, s. 42–66.